

абазначаюцца праз больш вядомыя: *Дарога на Гару* (гара – частка н.п. Бачэйкава), *Зарэчча* (частка н.п., якая знаходзіцца за ракой), *На Вадзе* (альтанка, пабудаваная на беразе сажалкі, месца адпачынку моладзі). А.І. Яшчанка лічыць увогуле неправамерным адносіць назвы-арыенціры, якія стасуюцца з прыназоўнікава-іменнымі спалучэннямі, да групы мікратапонімаў. На думку даследчыка, такія назвы не належаць да лексічнага ўзроўню мовы, не выконваюць намінацыйнай функцыі і выступаюць у маўленні як няпоўныя эліптычныя сказы [2, 22].

Такім чынам, семантыка мікратапанімічных назваў яскрава адлюстроўвае светабачанне людзей, характар успрыняцця рэчаіснасці. Асноўнымі паказчыкамі пры намінацыі з'яўляюцца прыналежнасць аб'екта канкрэтнаму чалавеку, форма, якасць. Сярод такіх прыкмет на першае месца выходзяць характарыстыка формы аб'екта, флора і фаўна рэгіёна. Мікратапанімія ўзнікае на базе дыялектных форм мовы і мае сферу функцыянавання, абмежаваную тэрыторыяй распаўсюджання дадзенай гаворкі.

Літаратура

1. Мезенко, А. М. Белорусская ономастика. Топонимия : учеб. пособие / А. М. Мезенко [и др.]; под общ. ред. А. М. Мезенко – Минск : Элайда, 2012. – 260 с.
2. Яценко, А. И. Лингвистический анализ микропонимов определенного региона : курс лекций / А. И. Яценко. – Вологда, 1977. – С. 22.

А.В. Кавалёва

Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна
e-mail: alena.kavaliova@gmx.de

УДК 811.161.3'373.21(476)

МЕМАРЫЯЛЬНЫЯ ПЕРАЙМЕНАВАННІ ПААЗЕР'Я ХХ СТАГОДДЗЯ

Ключавыя словы: *перайменаванне, айканімія, мемарыяльны айконім, апелятыў, антрапонім, тапааснова.*

У артыкуле вызначаюцца мемарыяльныя адзінкі Паазер'я, утвораныя пераважна ад прозвішчаў герояў Вялікай Айчыннай вайны. Разглядаюцца назвы населеных пунктаў, якія былі страчаны, аналізуюцца іх утваральныя асновы. Выяўлена, што гэтыя зніклыя айконімы фіксуюць старажытны антрапанімікон, утрымліваюць назвы гістарычных форм землеўладання, паходзяць ад геаграфічных тэрмінаў, што характарызаваўлі пэўную мясцовасць.

A.V. Kavaliova

Mozyr State Pedagogical University named after I.P. Shamyakin

THE COMMEMORATIVE PAAZERYE REGION OIKONYMS IN THE XXth CENTURY

Key words: *denomination, oikonymy, commemorative oikonym, appellative, anthroponym, toponymic stem.*

The article deals with the commemorative oikonyms in Paazerye region, which are mainly based on the surnames of Great Patriotic War heroes. The oikonyms, which were lost because of denomination, are defined, their toponymic stems are analyzed. It is revealed, that the lost oikonyms register the historical anthroponymicon, they contain the notions of the

historical kinds of landownership, the lost oikonyms were derived from the geographical terms, which were typical in the certain region.

Тапанімічныя адзінкі з’яўляюцца крыніцай разнастайнай лінгвістычнай і экстралінгвістычнай інфармацыі, у іх адлюстроўваюцца шматлікія гістарычныя, культуралагічныя, грамадскія падзеі. Мемарыяльныя назвы – найменні, якія прысвоены ў гонар нейкай асобы ці ў памяць аб ёй. Уплыў афіцыйнай улады, а таксама ідэалагічных і маральных устаноў робяць мемарыялы адным з галоўных тыпаў намінацыі тапааб’ектаў Беларусі ХХ стагоддзя савецкага часу. Гэты працэс звязаны са шматлікімі сацыяльнымі пераменамі, але найчасцей з заменай старога наймення, якое, па ўяўленнях тагачасных кіраўнікоў, не адпавядала часу. Старажытныя найменні, якія былі матываваны славянскімі імёнамі-кампазітамі (*Відагошча*), царкоўнымі імёнамі ў іх размоўна-бытавой форме (*Аўсееўка*), імёнамі-мянушкамі (*Каты*), гідронімамі (*Обаль*), іншымі айконімамі (*Наважукаўка*), зніклі з айканімікону краіны. Страчаныя назвы паселішчаў былі ўтвораны ад лексем, што адлюстроўвалі асноўныя заняткі тагачаснага насельніцтва (*Майдан*), сведчылі пра спосаб атрымання і апрацоўкі зямельнага ўчастка (*Навіна*), якасць глебы (*Пусташы*), форму зямельных надзелаў (*Клін*), абазначалі прамыслова-гаспадарчыя рэаліі (*Гута*), тыпы пасялення (*Фальварак*), узыходзілі да гідраграфічных (*Таніла*), араграфічных тэрмінаў (*Буй*), флоралексем (*Дуб’ё*). У выніку замен страчаны ўнікальныя айконімы, часам адзінкава засведчаныя ў сістэме айконімаў Беларусі (*Серадзібор*).

Для тапаніміі ХХ стагоддзя стала характэрнай “звышпрадуктыўнасць трансанімізацыйнай адантрапанімічнай метафары”, а менавіта вялікая частотнасць айконімаў-прысвячэнняў, якія з’яўляюцца экстрасістэмнымі для ўсходнеславянскай айканіміі [1, 4]. Пасля падзей 1917 па шаблоннай для таго часу антрапанімічнай мадэлі ўзніклі і шматлікія беларускія айконімы, асновай якіх пераважна з’яўляліся прозвішчы ці псеўданімы вядомых асоб. Утвараліся такія адзінкі пераважна спосабам дэрывацыі – афіксацыяй з рознымі варыянтамі сапраўднага імя або змененага імя-псеўданіма тыпу *Ленін, Ленінец, Ленінскі* і г.д. З розных крыніц у рэгіёнах Беларусі намі выяўлена 234 такія адзінкі, што суадносяцца з імёнамі і прозвішчамі:

- лідараў партыі бальшавікоў і лідараў іншых партый;
- рэвалюцыянераў-бальшавікоў;
- дзеячаў міжнароднага рэвалюцыйнага руху;
- герояў Грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў;
- герояў мірнага часу;
- гістарычных асоб мінулага;
- дзеячаў культуры, навукі.

Сярод мемарыяльных перайменаванняў ХХ стагоддзя, якія лакалізуюцца ў межах Паазер’я, найбольш частотнымі з’яўляюцца адзінкі, што суадносяцца з імёнамі і прозвішчамі герояў Вялікай Айчыннай вайны. У Полацкім раёне з 1975 года засведчаны мемарыяльны айконім *Азіна* ў гонар героя Грамадзянскай вайны, ваеннага дзеяча У.М. Азіна [БелЭн, т. 1, 165]. Страчаная ў 1975 годзе назва паселішча *Белае*, што вядома з ХVII стагоддзя, суадносіцца з лексмай *белае*. У той перыяд да *белых* адносіліся землі, якія належалі ўласніку паселішча, і за якія не было падаткаў і павіннасцей. Беларускія айконімы з кампанентам *Белы* тыпу *Белы Двор, Белы Засценак*, якія ўзніклі ў ХV–ХVII стагоддзях, знаходзіліся на “землях белага духавенства”, на панскіх землях [3, 15]. Азначэнне *белы* мела таксама прасторавы сэнс – белы колер абазначаў захад, а пазней ад’ектыў *белы* сімвалізаваў пэўныя станоўчыя адзнакі.

На Аршаншчыне і Сенненшчыне выяўлены адзінкі *Заслонаўка* і *Заслонава*, якія суадносяцца з назвай калгасаў “*Імя К.С. Заслонава*” ў гэтых раёнах. Верагодна, адзінкі ство-

раны ў гонар Героя Савецкага Саюза, аднаго з кіраўнікоў партызанскага руху ў Беларусі К.С. Заслонава. Страчанае ў 1945 годзе найменне, якое фіксуецца з XVIII стагоддзя, *Казадой* ўтворана ад уласнага імя *Казадой*. Зніклая назва-арыенцір *Забалацце* ўказвае на месцазнаходжанне аб'екта: *забалацце* – тое, што размешчана за балотам. Гэты айконім вядомы з XVII стагоддзя.

У Бялыніцкім раёне з 1964 года існуе айконім *Асман-Касаева* – мемарыяльнае найменне ў гонар героя-партызана Вялікай Айчыннай вайны на Магілёўшчыне А.М. Касаева, трэба адзначыць, што адзінка ўтворана ад імя і прозвішча асобы. Зніклы айконім *Сярмяжанка* паходзіць, магчыма, ад гідроніма **Сярмяжанка* на ўзор гідранімічнай мадэлі на *-анка/-янка* (*Абалянка, Ражанка* і інш.). З 1964 года засведчана найменне ў Гарадоцкім раёне з пасесійным фармантам *-ова Пятрова*. Магчыма, утварэнне ў гонар Героя Савецкага Саюза В.І. Пятрова [БелЭн, т. 13, 167]. Страчаная назва ў форме множнага ліку *Халяўкі* суадносіцца з антрапонімам *Халява, Халяўка* [Бір. 1969, 426]. У Круглянскім раёне выяўлены з 1967 года мемарыяльны айконім *Ракушава* ў гонар Л.Н. Ракушава, аднаго з арганізатараў і кіраўнікоў патрыятычнага падполля на Магілёўшчыне ў Вялікую Айчынную вайну [БелЭн, т. 13, 285]. Не выключана і паходжанне адзінкі ад прозвішча савецкіх актывістаў Ракушавых, якія загінулі ў 1925 годзе. Страчаная назва з патранімічным фармантам *-ічы Ліхінічы* матывавана антрапонімам **Ліхія*. Найменне вядома з XVII стагоддзя як паселішча ў складзе маёнтка *Круглае Аршанскага павета* [4, 65].

На Смаргоншчыне ў 1969 годзе з'явілася мемарыяльнае найменне *Сярогіна* ў гонар А.П. Сярогіна, актыўнага ўдзельніка Вялікай Айчыннай вайны. Папярэдняя назва з фармантам *-іха Бабыніха* ўтворана ад антрапоніма **Бабына*. У Бешанковіцкім раёне засведчана з 1966 года мемарыяльная назва ў гонар П.М. Раманава, Героя Савецкага Саюза, камандзіра партызанскай брыгады на Віцебшчыне [БелЭн, т. 13, 292]. Адначасна, што найменне суадносілася з прозвішчам царскай дынастыі Раманавых, а такія онімы ў XX стагоддзі замяняліся: *Раманава* → *Барба* (Ветк., з 1928 года), *Раманава* → *Леніна* (Гор., з 1918 года), *Раманава* → *Леніна* (Служ., з 1921 года). У Горацкім раёне з 1964 года выяўлены мемарыяльны айконім *Сафонава* у гонар М.Ф. Сафонава, партызана ў гады Вялікай Айчыннай вайны [БелЭн, т. 14, 201]. Зніклае найменне ў форме множнага ліку *Пузікі* паходзіць ад антрапоніма *Пузік, Пузо*.

У межах Паазер'я засведчаны таксама адзінкі, суадносныя з прозвішчамі герояў Грамадзянскай вайны, пераважна з прозвішчамі героя Грамадзянскай вайны, маршала Савецкага Саюза С.М. Будзённага і героя Першай сусветнай і Грамадзянскай войнаў В.І. Чапаева. Назвы *Будзёнаўка* фіксуюцца ў Ашмянскім і Мсціслаўскім раёнах, якія да 1949 і 1941 гадоў мелі назвы *Святы Дух* і *Умыркі* адпаведна. Айконім у форме множнага ліку *Умыркі* ўтвораны ад антрапоніма **Умырка*. На Сенненшчыне найменне *Будзённы* суадносіцца з назвай калгаса “*Імя С.М. Будзённага*”. Страчаная назва паселішча *Буй*, вядомая з XVII стагоддзя, матывавана араграфічным тэрмінам *буй* ‘адкрытае месца, скразняк; высокае месца, дзе нічога не расце; сухое месца’ [СПЗБ, т. 1, 234], ‘высокае, адкрытае з усіх бакоў для ветру месца’. Як адзначаюць даследчыкі, геаграфічны тэрмін *буй* не сустракаецца ў старабеларускіх тэкстах [2, 26]. Назвы *Чапаева* (Любанскі, Аршанскі, Лепельскі раёны), *Чапаеўская* ў Верхнядзвінскім раёне суадносіцца з назвай калгасаў “*Імя В.І. Чапаева*” і з прозвішчам В.І. Чапаева. Яны замянілі найменні *Княжая Магіла, Чапяліно, Юркава Сцяна, Красілаўка* адпаведна. Страчаная з 1952 года назва паселішча *Княжая Магіла* ўтворана, магчыма, ад апелятыва *магіла* ‘месца пахавання каго-небудзь’ [СПЗБ, т. 3, 7]. Атрыбутыўны кампанент *княжая* ўказвае на прыналежнасць (уласнае імя *Князь* [Бір. 1969, 209]) ці сацыяльнае становішча ўладальніка. Айконім *Чапяліно* матываваны антрапонімам *Чапяла*. Зніклае з 1939 года найменне *Юркава Сцяна* ўзыходзіць да апелятыва *сцяна* ‘дадатковая паласа ў полі, адзеленая

дарогай, якую называюць сценка'. Пасля зямельнай рэформы “Устава на валокі” ўводзіўся трохпольны севазварот, таму выдзеленыя ўчасткі зямлі дзяліліся на тры часткі з пазначанымі межамі “сценкамі” [5, 207], што знайшло адбітак і ў айканіміі. Назва паселішча з фіналлю *-аўка Красілаўка* паходзіць, магчыма, ад уласнага імя *Краса*, **Красіла*.

Адзінкавымі з’яўляюцца найменні ў гонар дзеячаў культуры, а менавіта адзінкі *Някрасава* ў Круглянскім раёне (да 1964 г. *Царэўск*), *Коласава* ў Талачынскім раёне (да 1964 г. *Халопкавічы*), суадносныя з імёнамі класіка рускай літаратуры М.А. Някрасава і класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа. Страчаны айконім *Царэўск*, што вядома з XIX стагоддзя, суадносіцца з геаграфічным тэрмінам *царына*, які абазначае ўзвышаны рэльеф. Але не выключана і адгідранімічнае паходжанне наймення. Назва паселішча *Халопкавічы*, матываваная антрапонімам *Халоп*, у форме *Cholopienicze* вядома з XVIII стагоддзя ў Талачынскім раёне [2, 271].

Не засведчаны сярод мемарыяльных айконімаў Паазер’я найменні ад прозвішчаў рэвалюцыянераў-бальшавікоў і вышэйшых партыйных дзеячаў, а менавіта ад прозвішча старшыні Усесаюзнай надзвычайнай камісіі Ф.Э. Дзяржынскага, ад прозвішча дзяржаўнага дзеяча М.І. Калініна, ад псеўданіма першага сакратара Ленінградскага абкама РКП(б) С.М. Кірава, ад прозвішча старшыні Усесаюзнага цэнтральнага выканаўчага камітэта Я. Свядлова, ад псеўданіма (сапраўднае імя Гальдштэйн Маісей Маркавіч) камісара па справах друку, прапаганды і агітацыі В. Валадарскага, ад прозвішча старшыні Петраградскага ВЧК М. Урыцкага, ад прозвішча наркама асветы А. Луначарскага і інш. У айканіміконе краіны XX стагоддзя такія адзінкі складаюць 45,5 % ад усіх мемарыяльных адзінак. Трэба адзначыць, што ў межах рэгіёна не пра-сочваецца агульная тэндэнцыя перайменаванняў краіны, таму што не зафіксаваны адзінкі, якія звязаны з сапраўдным імем і псеўданімам лідара бальшавікоў – Уладзіміра Ільіча Леніна. Такія онімы з’яўляюцца найбольш частотнымі (24 % ад усіх зафіксаваных мемарыяльных адзінак Беларусі XX стагоддзя): толькі ў межах Гомельскай вобласці засведчаны ў 23 найменнях, у Магілёўскай – у 21 найменні.

Такім чынам, у межах Паазер’я выяўлены мемарыяльныя адзінкі, утвораныя пераважна ад прозвішчаў герояў Вялікай Айчыннай вайны. Гэтыя новыя айконімы не былі звязаны з асаблівасцямі ландшафту мясцовасці, зрэдку мелі сувязь з гісторыяй паселішча. Яны замянілі старажытныя айконімы, якія сведчылі пра асаблівасці земле-карыстання (*Юркава Сцяна*), паходзілі ад імёнаў-мянушак ці прозвішчаў тагачаснага насельніцтва (*Халопкавічы*, *Казадоі*), указвалі на асаблівасці ландшафту мясцовасці (*Буй*).

Літаратура

1. Горбаневский, М. В. О феномене мемориальной топонимии в России XX–XXI веков (в контексте научных идей академика Д.С. Лихачева) / М. В. Горбаневский // Имя – Социум – Культура : материалы II Байкал. Междунар. ономаст. конф., Улан-Удэ, 4–6 сент. 2008 г. / Бурят. гос. ун-т ; редкол.: И. А. Дамбуев [и др.]. – Улан-Удэ, 2008. – С. 4–6.
2. Капылоў, І. Л. Тапанімія беларускіх дзелавых помнікаў XV–XVIII ст. : дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / І.Л. Капылоў. – Мінск, 2001. – 283 л.
3. Лемцюгова, В. П. Тапонімы распавядаюць: навукова-папулярныя эцюды / В. П. Лемцюгова. – Мінск : Літаратура і Искусство, 2008. – 416 с.
4. Памяць: гіст.-дакум. хроніка Круглянскага раёна / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1996. – 589 с.
5. Этнаграфія Беларусі : Энцыкл. (Беларус. сав. энцыкл.) / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелСЭ, 1989. – 575 с.

Крыніцы

БелЭн : Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1996–2003. – 18 т.

Бір. 1969: Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 505 с.

СПЗБ: Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : у 5 т. / рэдкал.: Ю. Ф. Мацкевіч [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979–1986. – 5 т.

ТСБМ: Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К. К. Атраховіч [і інш.]. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т.

І.Л. Капылоў

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі
e-mail: iharkap@gmail.com

УДК 811.161.3'373.21

МІКРАТАПАНІМІЯ БЕЛАРУСКАГА ПАЗЕР'Я ЯК ВАЖНАЯ КРЫНІЦА ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАГА ЛАНДШАФТУ РЭГІОНА

Ключевые слова: *Микротопоним, регион, историко-культурное наследие, краеведение, ономастический атлас.*

В статье обосновывается необходимость сохранения микротопонимии Белорусского Поозерья как важной составляющей историко-культурного наследия белорусов.

I.L. Kapylou

The Center for the Belarusian Culture,
Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus

MICROTOPONYMY OF THE BELARUSIAN PAAZIERJE AS AN IMPORTANT SOURCE OF HISTORICAL AND CULTURAL LANDSCAPE OF THE REGION

Key words: *Microtoponym, region, historical and cultural heritage, regional studies, onomastic atlas.*

The article substantiates the need to preserve the microtoponymy of the Belarusian Paazierje as an important part of historical and cultural heritage of Belarusians.

Вывучэнне агульнай анамастычнай сістэмы той або іншай этнічнай супольнасці немагчыма без глыбокага даследавання рэгіянальных падсістэм з уласцівымі ім спецыфікай і заканамернасцямі ўтварэння, функцыянавання і змянення тапанімічных адзінак. Вялікая перспектыва ў вырашэнні актуальных лінгва-этнаграфічных праблем бачыцца ў зборы і вывучэнні аднаго з найбольш адметных анамастычных класаў – мікратапанімаў. Франтальны збор, сістэматызацыя і навуковае апісанне нацыянальнай мікратапаніміі застаецца найважнейшай задачай сучаснай анамастыкі. Актуальнасць вырашэння гэтай задачы абумоўлена тым, што мікратапанімы адносяцца да самага ўразлівага разраду онімаў: у большасці сваёй яны не фіксаваліся ў пісьмовых крыніцах, а зафіксаваныя з цягам часу страчваліся або пераходзілі ў разрад іншых онімаў, у першую чаргу айконімаў. Мікратапанімы, як правіла, вядомы абмежаванаму колу людзей, яны маюць невялікі арэал распаўсюджвання. Сітуацыя абстраецца тым, што на сучасным этапе адбываецца масавае знікненне населеных пунктаў. Змена пакаленняў і адпаведна адыход прадстаўнікоў старэйшага пакалення, якія добра ведалі назвы малых тапааб'ектаў, ужо прывялі да